

Права людини в Європі та Центральній Азії протягом 2020

Реакція урядів на COVID-19 обмежила широкий спектр прав людини у Європі та Центральній Азії й спровокувала вагомі втрати для людства внаслідок соціальної ізоляції, нерівності та перевищення державами своїх повноважень. Недофінансування систем охорони здоров'я та брак засобів індивідуального захисту підвищили рівень інфікування та смертності, працівники/ці стикалися з перешкодами в доступі до соціального забезпечення, а санітарно-епідеміологічні заходи вкрай негативно вплинули на вразливі категорії населення. Також багато урядів використовували пандемію як ширму задля узурпації влади, утисків свобод та як привід для ігнорування зобов'язань щодо реалізації прав людини.

У багатьох країнах уряди і далі руйнували незалежність судової гілки влади. Боротьба на президентських виборах у Білорусі спровокувала надзвичайну ситуацію з правами людини, у результаті якої було цілковито знищено навіть видимість права на справедливий суд та підзвітність. Невирішені регіональні конфлікти негативно вплинули на свободу пересування та право на здоров'я. Під час збройного конфлікту між Вірменією та Азербайджаном усі сторони використовували заборонені касетні боєприпаси в житлових районах та вчиняли воєнні злочини.

Через обмежувальні нормативні акти та зменшення фінансування внаслідок пандемії обмежилася діяльність правозахисників та правозахисниць. Через COVID-19 організації, що надають допомогу нужденним, повідомляли про спалахи домашнього насильства протягом локдаунів, унаслідок яких доступ до послуг був значно обмеженим.

Пандемія також погіршила й так нестабільну ситуацію для біженців та мігрантів. Кілька країн затримували або призупиняли розгляд запитів про надання притулку, і чимало біженців та мігрантів опинилися під загрозою, оскільки були змушені мешкати в переповнених приміщеннях та небезпечних умовах. Держави не спромоглися встановити цільові показники зменшення викидів парникових газів із такою швидкістю, яка б допомогла уникнути найгіршого впливу кліматичної кризи на права людини. Продовжилися напади на європейську нормативно-правову базу у галузі прав людини. Держави не припинили торгівлю зброєю із Саудівською Аравією та Об'єднаними Арабськими Еміратами (ОАЕ), попри ризик порушення прав людини в еменському конфлікті.

Право на здоров'я та соціальне забезпечення

Європа та Центральна Азія суттєво постраждали від пандемії COVID-19, кількість випадків захворювання в регіоні станом на кінець року налічує приблизно 27 мільйонів, з них 585 000 смертей, що становить майже третину від кількості випадків в усьому світі. Ці дані цілком можуть виявитися вищими через заниження звітних показників, що в деяких випадках, наприклад, у Туркменістані, здійснювалося навмисно. Реакція урядів на пандемію радикально відрізнялася, так само як і якість медичних послуг та збір даних. Це призвело до величезної розбіжності у звітних показниках щодо випадків інфікування та смерті.

Цифри щодо зараження та смертності також значно відрізнялися для різних груп населення. Згідно з даними ВООЗ, до половини випадків смерті внаслідок COVID-19 в деяких країнах фіксувалося серед старшого населення в будинках для літніх людей. Інфікування та смертність серед працівників/ць галузі охорони здоров'я та соціальних працівників/ць були більшими, аніж серед решти населення, іноді через незабезпеченість належними та достатніми засобами індивідуального захисту. Станом на вересень, відповідно до наявних даних, найвища смертність серед працівників/ць галузі охорони здоров'я мала місце у Великобританії, Росії, Італії, Киргизстані та Іспанії. Пандемія оголила ослаблений стан систем охорони здоров'я багатьох західноєвропейських країн після років жорсткої економії, а в Східній Європі та Центральній Азії – через хронічне недофінансування.

Карантини у зв'язку з COVID-19 мали негайний вплив на економіку та права працівників і працівниць. Чимало людей, особливо неофіційно працевлаштованих, стикалися з перешкодами в доступі до соціального забезпечення, зокрема виплатами у зв'язку із вимушеною відпусткою, лікарняними тощо. Особливо постраждали фрілансер/ки, сезонні працівники та працівниці, прибиральники/ці, представники/представниці сфер соціальних послуг і секс-індустрії. Пандемія виявила вагому роль праці мігрантів у сільському господарстві та інших галузях, коли багато урядів, таких як у Великобританії та Німеччині, уникали працевлаштування мігрантів на піку першого локдауну, а в інших країнах, таких, як Іспанія, Італія та Португалія, деяких мігрантів, навпаки, офіційно працевлаштували.

У багатьох країнах кольорове населення, а також представники/ці національних меншин частіше інфікувалися та помирали. Це зумовлене багатьма чинниками, зокрема перешкодами при отриманні належної медичної допомоги, вищою частотою захворюваності хронічних хвороб, бідністю, системним расизмом та дискримінацією. Державні органи не спромоглися виконати попередні обіцянки щодо звільнення в'язнів та затриманих осіб старшого віку, жінок або неповнолітніх, жінок із дітьми чи осіб із відповідним станом здоров'я. Трагічним наслідком була смерть киргизького правозахисника та в'язня совісті Азімжана Аскарова 25 липня – за наявними даними, від пневмонії. Його засудили до довічного ув'язнення у 2010 році за фальшивими звинуваченнями. Висловлювалися неодноразові заклики звільнити правозахисника, зокрема й через високий ризик зараження COVID-19.

Уряди повинні розслідувати непропорційно велику смертність у таких місцях, як будинки для літніх людей, а також випадки недозабезпечення засобами індивідуального захисту. Також необхідно забезпечити рівний доступ до вакцин всередині країн та між країнами. Співпраця між державами є життєво необхідною, аби засвідчити, що лікування і вакцинація є прийнятними, недорогими та доступними для всіх.

Перевищення державами своїх повноважень

Близько половини країн регіону запровадили надзвичайний стан через COVID-19. Уряди обмежували не лише свободу пересування, а й інші права, такі як свобода слова та мирних зібрань. Деякі політичні рухи намагалися перехопити дискурс щодо прав людини, виступаючи опонентами карантинів та носіння масок. Але людські жертви Covid-19 підкреслили необхідність дій, які базуються на наукових підходах та фактах. Наприклад, президент Білорусі Олександр Лукашенко ігнорував і те, й інше, назвавши COVID-19 «психозом».

Низка країн (10 станом на середину 2020 року) відступила від положень Європейської конвенції з прав людини, причому деякі – на тривалий термін. Хоча за певних умов під час кризи країни можуть відходити від деяких своїх зобов'язань щодо прав людини, такі обмеження повинні бути тимчасовими, необхідними та пропорційними.

Запровадження локдаунів та інших санітарно-епідеміологічних заходів через COVID-19 непропорційно вдарило по маргіналізованих особах та групах, які постраждали від насильства, дискримінаційних перевірок документів, примусових карантинів та штрафів. Такі практики підкреслили інституційний расизм, дискримінацію та недостатню підзвітність у випадках імовірного неправомірного застосування сили правоохоронцями. Ромів та людей, що змінюють місця проживання, таких, як біженці та особи в пошуках притулку, було поміщено під дискримінаційний «примусовий карантин» у Болгарії, на Кіпрі, у Франції, Греції, Угорщині, Росії, Сербії та Словаччині. Під час моніторингу, разом з іншими порушеннями, фіксувалося неправомірне застосування сили працівниками правоохоронних органів у Бельгії, Грузії, Греції, Італії, Казахстані, Киргизстані, Польщі, Румунії та Іспанії. В Азербайджані арешти за політично мотивованими обвинуваченнями стали більш інтенсивними під приводом стримування пандемії, було заарештовано опонентів уряду, коли в березні президент заявив, що «ізолює» та «вичистить» опозицію.

У країнах, де права і свободи вже було суворо обмежено, у 2020 році ситуація стала ще гіршою. Окрім громадських організацій, російська влада стигматизувала також і окремих осіб як «іноземних агентів». На додаток, держава надалі заборонила одноосібні пікети. Влада в Казахстані та Узбекистані ухвалила або внесла на розгляд нові закони для обмеження зібрань. У Білорусі, коли звинувачення в шахрайстві на виборах спричинили масові протести, міліція відповіла на них масовим та безпрецедентним насильством, тортурами та іншими видами жорстокого поводження. Незалежні голоси грубо придушувалися: зросла кількість неправомірних арештів, політично мотивованих переслідувань та інших репресій проти опозиційних кандидатів та їхніх прибічників, а також активістів громадянського суспільства та незалежних ЗМІ.

У той час, як потреба у своєчасній, точній інформації, що ґрунтується на наукових даних, була нагальною для боротьби з пандемією, чимало урядів запровадили необґрунтовані обмеження на свободу слова та доступ до інформації. Уряди Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Боснії та Герцеговини, Франції, Угорщини, Казахстану, Польщі, Румунії, Росії, Сербії, Таджикистану, Туреччини, Туркменістану та Узбекистану зловживали чинним та новим законодавством задля утисків свободи вираження думки.

Уряди вжили недостатніх заходів для захисту журналістів/ок та викривачів/ок, зокрема працівників/ць охорони здоров'я, натомість переслідували тих, хто критикував уряд через реакцію на COVID-19. Це відбувалося в Албанії, Вірменії, Білорусі, Боснії та Герцеговині, Угорщині, Казахстані, Косовому, Польщі, Росії, Сербії, Туреччині, Україні та Узбекистані. У Таджикистані та Туркменістані працівники/ці охорони здоров'я та інших життєво важливих сфер не наслідувалися висловлюватися проти й так суцільних обмежень свободи слова. У Туреччині уряд керував армією тролів та запровадив обмеження в Інтернеті, мала місце штучно створена хибна навігація задля недоступності певних сайтів, облікових записів та незручної інформації.

У деяких країнах, як-от в Угорщині, криза в галузі охорони здоров'я підсилилася занепокоєністю суспільства щодо національної безпеки. У Франції та Туреччині, наприклад, законодавство з національної безпеки ухвалювалося в прискореному режимі, у той час, як у Росії та інших країнах влада розширювала можливості для стеження, збирала та часом розголошувала персональні дані, що спричиняло в подальшому загрозу недоторканості приватного життя та іншим правам. Порядок денний ЄС щодо боротьби з тероризмом, запущений у грудні, був націлений на стримування ролі технологій, щоб забезпечити людей від насильницького втручання та контролю. Але натомість цей же порядок денний передбачав масштабне розширення повноважень із стеження та використання технологій прогнозування ціною свободи слова та права на приватність, справедливий суд та недискримінацію.

Уряди повинні припинити використання пандемії як привід для утисків незгодних, стримати перевищення поліцією своїх повноважень, забезпечити підзвітність за неправомірні дії та припинити встановлення тотального контролю.

Підрич незалежності судової гілки влади

У низці країн уряди і далі вживали заходів, що руйнували незалежність судової гілки влади. Одними зі показових заходів було винесення так званих дисциплінарних стягнень із суддів, втручання в процеси призначення чи невмотивованого звільнення раніше терміну через демонстрацію суддями незалежності, критику державної влади чи ухвалення рішень, які суперечать поглядам влади.

У Польщі парламент прийняв новий закон, що забороняє суддям піддавати сумніву кваліфікацію суддів, призначених президентом в Дисциплінарну палату Верховного суду. У серпні держава ініціювала дисциплінарне провадження проти 1 278 суддів, які попросили ОБСЄ здійснити моніторинг президентських виборів. Попри квітневе рішення Судової палати Європейського Союзу (СПЕС), яке вимагало від польського уряду негайно призупинити її нову систему дисциплінарних проваджень проти суддів, польська влада відмовилася впроваджувати цю ухвалу.

В Угорщині старші члени уряду в офіційних заявах у ЗМІ ставили під сумнів остаточні судові рішення, затаючи їхнє виконання. У Туреччині Рада суддів та прокурорів ініціювала дисциплінарне провадження проти трьох суддів, які виправдали відповідачів у справі щодо протестів у парку Гезі після критики на адресу такого виправдувального вироку з боку президента.

Турецька влада також підірвала гарантії справедливого суду, вживши заходів задля контролю над адвокатськими об'єднаннями та переслідуючи юристів за професійну діяльність. У липні парламент прийняв новий закон, яким було змінено структуру адвокатських об'єднань та послаблено їхню спроможність висловлювати стурбованість щодо таких питань, як відсутність незалежності судової влади та права людини. У вересні 47 юристів та юристок були затримані поліцією за підозрою в «членстві в терористичній організації» лише через їхню роботу. Також у вересні Касаційний суд підтримав вироки щодо ув'язнення 14 юристів та юристок, засуджених за звинуваченням у зв'язках із тероризмом.

У Росії та багатьох країнах Східної Європи та Центральної Азії порушення права на справедливий суд надалі лишалося поширеним, а державні органи посилалися на пандемію, відмовляючи затриманим особам у зустрічах з адвокатами та забороняючи публічний моніторинг судових засідань. Під час надзвичайної ситуації з правами людини в Білорусі було знищено будь-яку видимість дотримання права на справедливий суд та підзвітність: вбивства та тортури мирних протестувальників не лише не розслідувалися, а й, навпаки, державні органи докладали всіх зусиль задля перешкоджання постраждалих від насильства подати скарги проти правопорушників.

Уряди повинні забезпечити дотримання верховенства права, захищати незалежність судової гілки влади та підтримувати гарантії справедливого суду.

Права людини в зонах конфліктів

Конфлікти в країнах колишнього Радянського Союзу гальмували гуманітарний розвиток та регіональну співпрацю, а лінії зіткнення вздовж невизнаних територій обмежували права мешканців по обидва боки.

У Грузії невідконтрольній території Абхазії й Південної Осетії / Цхинвальського регіону за участі Росії надалі стримували свободу пересування та зв'язок із рештою країни, зокрема шляхом подальшого встановлення фізичних бар'єрів. Контрольно-пропускні пункти, зачинені у 2019 році, надалі залишилися зачиненими, і повідомлялося, що принаймні 10 мешканців померли після відмови в дозволі на транспортування з метою лікування на підконтрольній території Грузії. У Молдові фактична влада невизнаного регіону Придністров'я запровадила обмеження на пересування з підконтрольної уряду території, що звузило доступ до медичних послуг місцевому населенню. На сході України як урядові сили, так і сепаратистські формування, що підтримуються Росією, запровадили обмеження на рух через лінію зіткнення, які часто виглядали як заходи у відповідь, після чого кількість перетинів КПВВ в обидва напрямки суттєво зменшилася: в середньому з 1 мільйону осіб на місяць (на початку року) до десятків тисяч (у жовтні). Ці обмеження, а також обмеження, спричинені COVID-19, означали, що безліч людей страждали від роз'єднання родин та відсутності доступу до медицини, пенсій та робочих місць. Серед тих, хто найбільше постраждав, були люди старшого віку та вразливі групи населення.

Найсерйозніші зіткнення мали місце у вересні – важкі бої між Азербайджаном та Вірменією й силами, які підтримувала Вірменія, у Нагірному Карабасі – регіоні, що відколовся від Азербайджану. Бойові дії призвели до понад 5 000 смертей. Усі сторони конфлікту використовували важке озброєння вибухової дії, що призводило до руйнувань на великій території у густонаселених цивільних районах, зокрема оперативного-тактичних ракет та реактивних систем залпового вогню, відомі своєю неприцільною дією. Вони спричинили загибель та поранення серед цивільних мешканців, а також серйозні пошкодження цивільних районів. Касетні боєприпаси, заборонені згідно з міжнародним гуманітарним правом, було розгорнуто в Степанакерт/Ханкенді – столиці Нагірного Карабаху та в місті Барда в Азербайджані. Як азербайджанські, так і вірменські сили вчиняли воєнні злочини, в тому числі самосуд та тортури над полоненими й наругу над тілами військових із ворожих сил.

Усі сторони конфліктів повинні в повному обсязі дотримуватися міжнародного гуманітарного права та захищати цивільне населення від наслідків бойових дій. Будь-які обмеження свободи пересування повинні впроваджуватися лише за необхідності й бути продиктованим безпековою та військовою доцільністю, а також бути пропорційними.

Правозахисники

Деякі уряди дедалі більше обмежували простір діяльності правозахисників та НУО, ухвалюючи обмежувальні закони та політики, а також використовуючи риторику осуду. Ця тенденція посилилася під час пандемії, що зменшила лави діячів громадянського суспільства, оскільки економічні труднощі через COVID-19 призвели до зниження фінансування з боку фізичних осіб, фондів, бізнесів та урядів.

Туреччина продовжила репресії та утиски в бік НУО, правозахисників та незгодних. І не впровадила ключове рішення Європейського суду з прав людини, яке вимагало негайно звільнити активіста Османа Кавалу, якого незаконно утримують під вартою. Уряди Казахстану та Росії продовжили спроби придушення діяльності НУО за допомогою брудних кампаній, податкові органи в Казахстані погрожували понад дюжину НУО, що працювали у сфері прав людини, призупиняючи їхню діяльність на підставі повідомлення про нібито порушення через нібито отримання доходів з-за кордону. У Росії мирні протестувальники/ці, правозахисники/ці та суспільно-політичні активісти/ки зіштовхнулися з арештами та переслідуваннями. У Киргизстані запропоновані поправки до законодавства стосовно НУО створили ризиковані вимоги щодо фінансового звітування.

З метою боротьби з тероризмом Франція та Австрія розпустили велику кількість мусульманських об'єднань на підставі сумнівних процедур. Нове обмежувальне законодавство щодо НУО було поставлене на обговорення в Болгарії, Греції, Польщі та Сербії, у той час як уряди Франції, Італії, Мальти та інших країн надалі перешкоджали, а часом зараховували в перелік незаконних НУО, що залучені до порятунку чи надання гуманітарної допомоги мігрантам та шукачам притулку.

Позитивною подією було скасування Судом Європейського Союзу у 2017 році обмежувального закону щодо НУО в Угорщині, який розцінювався як порушення законодавства ЄС. Протягом цього року також

відбулося посилення рухів, зосереджених на захисті довкілля, підзвітності, правах жінок та боротьбі з расизмом. Протестувальники/ці мобілізувалися в спротиві щодо сумнівних результатів на виборах у Білорусі, корупції в Болгарії та репресивних дій уряду Словенії. Тисячі людей кинули виклик суперечливому закону про безпеку у Франції, а в Польщі проти ухвали, яка обмежувала доступ до безпечних абортів у Польщі.

Уряди повинні зупинити стигматизацію НУО та правозахисників/ць, а також забезпечити безпечне та сприятливе середовище, що уможливорює захист та пропаганду прав людини без страху покарання, репресій чи залякування.

Права жінок та лесбіянок, геїв, бісексуалів, трансгендерів та інтерсексів (ЛГБТІ)

У багатьох країнах зупинився прогрес у боротьбі з домашнім насильством. Цього року жодна нова країна не підписала та не ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (Стамбульську конвенцію). Навпаки, парламент Угорщини відмовився її ратифікувати, у той час як Міністр юстиції Польщі оголосив про плани вийти з цієї Конвенції, а президент Туреччини озвучив ту саму ідею.

Оскільки в умовах локдауну багато жінок перебували здебільшого в межах своїх домівок, де мешкали разом із кривдниками, у низці країн організації, що надають допомогу постраждалим, фіксували зростання домашнього насильства, у той час як доступ до послуг із підтримки значно обмежився. В Україні та багатьох інших країнах Східної Європи та Центральної Азії суворі карантинні заходи означали, що чимало постраждалих жінок не могли отримати доступ до безоплатної юридичної онлайн-допомоги, оскільки надалі ділили свій життєвий простір із кривдниками або не могли переїхати до притулків. Уряди деяких країн ЄС вжили спеціальних заходів задля допомоги постраждалим під час пандемії, зокрема в питаннях оренди готельних номерів замість розміщення жінок у притулках із вищим ризиком інфікування, або створення нових гарячих ліній. Деякі країни, зокрема Хорватія, Данія, Нідерланди та Іспанія, зрештою вдосконалили власне законодавства щодо сексуального насильства, запровадивши норму про згоду на секс.

В умовах локдауну деякі юрисдикції віднесли медичні послуги з проведення абортів до непершочергового медичного лікування, у такий спосіб створивши нові перешкоди до сексуального та репродуктивного здоров'я і прав жінок. У той час, як законодавча ініціатива щодо подальшого обмеження доступу до абортів у Словаччині провалилася через незначну кількість голосів, Конституційний суд Польщі скасував положення, що дозволяло жінкам переривати вагітність у разі смертельної або серйозної патології плоду. Цей крок призвів до масових протестів жінок та їхніх союзників по країні. Мирні протестувальники/ці стикнулися з насильством із боку поліції та були звинувачені в адміністративних і кримінальних правопорушеннях. Тим часом у Греції після проведення символічної акції проти гендерно зумовленого насильства, 11 правозахисниць заарештували та звинуватили в порушенні санітарно-епідеміологічних правил.

У деяких країнах релігійні та політичні діячі використовували COVID-19 як поважну причину для участі в дискримінаційній діяльності проти ЛГБТІ-спільноти, звинувачуючи її представників/ць у поширенні інфекції. Під час моніторингу також фіксувалося посилення домашнього насильства проти представників/ць ЛГБТІ на фоні пандемії COVID-19. Деякі країни використовували пандемію як привід для обмеження доступу трансгендерів до гормональної терапії та іншого медичного лікування. Кілька органів місцевого самоврядування Польщі оголосили себе «зонами, вільними від ЛГБТІ», а чинний президент Анджей Дуда вдавався до проявів ненависті щодо ЛГБТІ під час своєї президентської кампанії за повторне обрання. Наприкінці року угорський уряд запропонував законопроект, що обмежував права ЛГБТІ. Під час пов'язаних із цим подій парламент Румунії видав закон, що забороняв викладання гендерології, це рішення було оскаржено в Конституційному суді станом на кінець року.

Уряди повинні посилювати послуги з підтримки жінок та постраждалих від домашнього насильства серед ЛГБТІ, усувати перешкоди для доступу до захисту прав на сексуальне та репродуктивне здоров'я, а також боротися з дискримінацією жінок та представників ЛГБТІ-спільноти.

Права біженців та мігрантів

Пандемія COVID-19 погіршила вже й без того хитке становище біженців та мігрантів. Деякі країни затримували або призупиняли обробку запитів про надання притулку. Багато біженців та мігрантів перебували під особливим ризиком зараження COVID-19, оскільки мешкали в переповнених місцях утримання, таборах або самовільних поселеннях у неналежних умовах. Найбільш знаковим випадком був табір біженців «Морія» на грецькому острові Лесбос, де 13 000 біженців та мігрантів залишилися без даху над головою внаслідок пожежі. Закриття кордонів позбавили сезонних робітників та трудових мігрантів, зокрема в Центральній Азії, засобів існування, а їхні сім'ї – можливості отримання коштів банківськими переказами.

Вигнання та насильство на наземних і морських кордонах тривали. У цинічний та небезпечний спосіб Туреччина використала для політичних цілей біженців та мігрантів, заохотивши їх рушити до наземного турецько-грецького кордону, часом навіть допомагаючи з транспортуванням. У відповідь грецька влада вдалася до порушення прав людини щодо осіб, які міняють своє місце проживання, у тому числі надмірне застосування сили, побиття, використання бойових набоїв та примусове видворення до Туреччини. Хорватія й надалі використовувала практику примусового вигнання шукачів притулку, яка часто супроводжувалася насильством та перевищенням повноважень. Уряди країн Південної Європи заборонили кораблям у Середземному морі висаджувати врятованих мігрантів та біженців, залишаючи їх у морі протягом рекордного часу. У явній спробі обійти юридичні зобов'язання проти примусової депортації Італія, Мальта та країни ЄС і надалі співпрацювали з Лівією, де висаджені на берег мігранти та біженці піддавалися серйозним порушенням прав людини. ЄС почав обговорення нового міграційного пакту, який продовжує основний курс ЄС щодо політики стримування міграції, а не управління нею з дотриманням прав людини.

Уряди повинні розширити надання безпечних та регулярних шляхів міграції до Європи, зокрема для осіб, що потребують захисту, зокрема видання гуманітарних віз, переселення, спонсорування громад та возз'єднання родин.

Запобігання кліматичним змінам та корпоративна підзвітність

У грудні Рада Європи вирішила зменшити обсяг викидів парникових газів щонайменше на 55% до 2030 року. Попри те, що це є відчутним прогресом проти попередньої, ще менш адекватної обіцянки, такий цільовий показник все одно не зможе забезпечити зменшення викидів із такою швидкістю, яка б допомогла уникнути найгіршого впливу кліматичної кризи на права людини, та не накласти надмірне навантаження на країни, що розвиваються. На загальнодержавному рівні переважна більшість європейських країн, поставивши за ціль забезпечення нульових викидів парникових газів, тим не менш обіцяли досягти цього показника лише до 2050 року. Щоби не завдати значної шкоди правам людей у Європі та за її межами, країнам необхідно досягнути нульових викидів вуглецю задовго до цієї дати. Крім того, плани з досягнення нульових викидів мали лазівки та допускали відтермінування заходів із боротьби зі зміною клімату, разом із заходами, які були б руйнівними для реалізації прав людини. Декілька країн, таких як Франція, Німеччина, Італія, Росія та Великобританія, дозволили компаніям, що спалюють тверде паливо, авіаційній галузі та іншим компаніям, що забруднюють довкілля вуглецем, скористатися заходами з економічного стимулювання, такими як податкові пільги та кредити, без будь-яких умов щодо зменшення викидів вуглецю внаслідок своєї діяльності.

Відбулося значне збільшення кількості судових проваджень щодо змін клімату, спрямованих проти урядів та корпорацій. Зокрема масштабні справи порушувалися у Франції (застосування нового «закону про пильність»), Німеччині, Польщі, Іспанії та Великобританії, а також мав місце позов шести португальських дітей та молодих людей до Європейського суду з прав людини проти 33 країн-членів ЄС. Верховний суд Ірландії вимагав від уряду прийняття більш амбітних цільових показників зменшення викидів парникових газів, натомість Швейцарський федеральний суд відхилив подібний позов.

Після років утисків громадянського суспільства та профспілок Європейська комісія розпочала процес запровадження закону, який би зобов'язав корпорації дотримуватися прав людини та стандартів захисту довкілля упродовж усього ланцюга виробництва і збуту продукції. У листопаді більшість виборців проголосувала за запровадження подібного закону у Швейцарії, але ця ініціатива провалилася, не здобувши підтримку більшості кантонів.

Уряди повинні прискорити плани скорочення викидів парникових газів та досягнення нульових викидів парникових газів в атмосферу, усунути лазівки, які затримують боротьбу зі змінами клімату. Державна підтримка має надаватися компаніям, які здійснюють великі викиди, лише у разі взяття бізнесами зобов'язань щодо конкретних строків відмови від використання твердих видів палива. Законодавство ЄС повинне забезпечити, аби на бізнеси ефективно покладалася відповідальність за шкоду правам людини та довкіллю в межах їхнього ланцюга збуту, та доступ постраждалих до правозахисту.

Права людини всередині країни та у світі

У 2020 році продовжувалися напади на європейську нормативно-правову базу в галузі прав людини. В ОБСЄ держави не могли досягти згоди щодо кандидатів на керівні посади в ключових установах із прав людини та допустили прострочення мандатів на багато місяців перед погодженням заміни. Держави-члени Ради Європи надалі затримували впровадження або вибірково впроваджували рішення Європейського суду з прав людини. Кричущим показником руху назад було зростання кількості судових рішень, якими викривалися порушення Статті 18 Європейської конвенції з прав людини, що забороняє обмежувати права задля будь-якої іншої цілі, що не передбачена Конвенцією. З'ясувалося, що такі держави-члени, як Азербайджан, Росія та Туреччина, неправомірно затримували або переслідували чи іншим чином обмежували права людей. Порушення Статті 18 – це тривожний сигнал, що означає політичне переслідування.

ЄС і надалі не зміг ефективно боротися з руйнуванням принципу верховенства права в Угорщині та Польщі, хоча розпочав провадження проти обох держав через ризик серйозного порушення основних цінностей Союзу. Наприкінці року країни-члени ЄС погодилися прив'язати фінансування ЄС, зокрема кошти на відновлення після COVID-19 та подолання кліматичних змін, до дотримання верховенства права, але залишалося незрозумілим, як цей зв'язок можна було б реалізувати. Попри деякі важливі рішення Суду Європейського Союзу щодо прав людини стосовно незалежності судової влади та нападів на НУО, неспроможність ЄС розширити поле діяльності НУО чи зупинити його утиски, а порушення прав людини щодо міграції ускладнили внутрішні зовнішні відносини та можливість для ЄС надійно покладатися на права людини у своїй зовнішній політиці.

Східна Європа, Центральна Азія, Росія та Китай надалі володіли політичним, економічним та часом військовим впливом і підривали міжнародну нормативно-правову базу у галузі прав людини та установ, наділених мандатом на її захист. Росія запропонувала фінансову та медіапідтримку білоруській владі, коли та спрямувала повноцінну потужну атаку на власне населення, і ЄС, ООН та регіональні установи з прав людини не змогли набрати політичної ваги задля припинення очевидних грубих порушень. У Західній Європі Бельгія, Чехія, Франція та Великобританія опинилися серед тих, хто дозволив продаж зброї Саудівській Аравії та ОАЕ, попри високу ймовірність того, що ця зброя буде використовуватися з метою порушення прав людини під час конфлікту в Ємені.

Попри внутрішні проблеми, ЄС та його держави-члени залишилися важливими гравцями у просуванні прав людини у світі. У 2020 році ЄС вжив значних заходів для підсилення власної політики щодо прав людини, зокрема шляхом запровадження нового Плану дій у галузі прав людини.

Держави повинні виконувати взяті на себе зобов'язання у рамках міжнародних договорів та поважати конфігурацію прав людини, частиною якої вони є. Узнявши на себе зобов'язання дотримуватися рішень міжнародних судів з прав людини, країни повинні впроваджувати такі рішення.

Права людини в Україні протягом 2020 року

Голова держави: **Володимир Зеленський**

Голова Уряду: **Денис Шмигаль (замінив Олексія Гончарука в березні)**

Право на здоров'я було поставлено під загрозу через значну нестачу засобів індивідуального захисту під час пандемії COVID-19; сім'ї померлих працівників галузі охорони здоров'я стикнулися з бюрократичними перепонами у спробах отримати компенсації. Знову мали місце звинувачення в тортурах та інших видах жорстокого поводження, зокрема під час тримання під вартою в поліції. Працівники Служби безпеки, відповідальні за таємні затримання та тортури на сході України з 2014 по 2016 рік, надалі користувалися цілковитою безкарністю. Продовжилися напади на активістів/ок та представників/ць маргіналізованих груп з боку осіб, що виступають за дискримінацію, часто за повної безкарності. Регулярно фіксувалися залякування та насильство щодо журналістів. Домашнє насильство надалі залишалося поширеною проблемою; суворі заходи з реагування на COVID-19 обмежили постраждалих у доступі до служб з надання допомоги. Обидві сторони конфлікту на сході України запровадили обмеження на пересування, які вплинули на соціально-економічні права місцевого населення. В окупованому Криму тривали репресії проти інакомислячих та правозахисників/ць.

Загальна інформація

Обмеження у зв'язку з пандемією COVID-19 було запроваджено в березні, але вони не змогли ефективно запобігти поширенню хвороби. Ситуація загострилася через нестачу засобів індивідуального захисту та достатньої кількості тестів, що, своєю чергою, переважило систему охорони здоров'я.

Місцеві вибори в жовтні, які відзначилися низькою явкою, показали падіння рейтингів основних партій на користь місцевих партій та політичних активістів та активісток. У багатьох місцевостях сходу України голосування не відбулося, зокрема в деяких випадках під контролем уряду, нібито з міркувань безпеки.

Почалася масштабна реформа Генеральної прокуратури, у ході якої 55% прокурорів та прокуророк було звільнено після повторної атестації, але зупинилася після відсторонення очільника Офісу генерального прокурора. Його заміна на Ірину Венедіктову залишила без постійного керівництва ще один ключовий орган у системі кримінальної юстиції – Державне бюро розслідувань, яке вона очолювала.

У вересні уряд зробив права людини обов'язковою складовою навчальної програми для школярів віком від 11 до 15 років, ця зміна набуває чинності з 2022 року.

На сході України переважно зберігалася припинення вогню між урядовими силами та бойовиками, яких підтримує Росія, і переривалося лише невеликими загостреннями у березні та травні. Територія Криму залишилася під російською окупацією

Право на здоров'я

Міністерство охорони здоров'я фіксувало значну нестачу засобів індивідуального захисту для медичних працівників і працівниць, яка надалі мала місце до кінця року, та недостатнє тестування на виявлення COVID-19. До середини грудня повідомлялося, що

понад 51 731 медик інфікувався COVID-19, із загальної кількості 1 055 047 підтверджених випадків зараження та подальших 1 214 362 «випадків підозри на захворювання». За словами Міністра соціальної політики, понад 300 медичних працівників і працівниць померли до 19 грудня, але лише щодо 53 із них спеціальна комісія визнала, що смерть була пов'язана з роботою. Їхнім родинам пообіцяли державну компенсацію, але, згідно з інформацією у ЗМІ, до 12 листопада компенсацію у повному обсязі отримала лише 21 родина, а часткову – 22 через несприятливі бюрократичні перепони та необхідність доведення, що померла особа заразилася на COVID-19 на роботі.

Тортури та жорстоке поводження

Регулярно повідомлялося про звинувачення в тортурах та іншому жорстокому поводженні, зокрема щодо затриманих осіб в поліції. Остаточні цифри за 2020 рік, опубліковані Офісом генерального прокурора, показали, що ним було зафіксовано 129 справ щодо імовірних тортур, з яких у 59 випадках було висунуто підозри, 52 справи були закриті.

23 травня до Кагарлицького районного відділу поліції Київської області було приведено чоловіка, підозрюваного у кримінальному злочині, та його знайому як свідка. У ЗМІ широко висвітлювалися їхні твердження про тортури та неодноразове зґвалтування жінки. У травні двох поліцейських з Кагарлика було затримано Державним бюро розслідувань та залишено під підозрою в скоєнні кримінального злочину. Згодом стало відомо про інших осіб, які пережили тортури в кагарлицькому відділку. П'ятеро поліцейських із Кагарлика були звинувачені в незаконному позбавленні волі та тортурах. Міністр внутрішніх справ відмовився подавати у відставку, але пообіцяв додаткові заходи щодо запобігання тортурам, зокрема покращені системи реєстрації затриманих та моніторингу за роботою посадових осіб.

Безкарність

Справедливості, істини та відшкодування не було досягнуто для жодної цивільної особи (як чоловіків, так і жінок) – постраждалої від насильницького зникнення, таємного утримання під вартою та тортур, а також іншого жорстокого поводження з боку Служби безпеки України (СБУ) з 2014 по 2016 рік. Жодна особа, причетна до злочинів, не була притягнута до відповідальності. Новий голова СБУ зауважив у червні, що на цей момент відомство не має секретних тюрем, але нічого не сказав про таку практику в минулому і заперечив використання тортур. У грудні 2019 року розслідування тортур, що тривало уже 4 роки, було передане Військовою прокуратурою Державному бюро розслідувань, але до кінця року не було оприлюднено жодних вагомих результатів.

Дискримінація

Члени груп, що виступають за дискримінацію (в Україні зазвичай іменуються ультраправими групами), продовжили – часто за цілковитої безкарності – утиски, залякування та насильство на адресу активістів/ок громадянського суспільства, політичних опонентів, журналістів та членів маргіналізованих груп.

12 червня членкині неурядової організації «Феміністична майстерня» вчинили спробу зірвати плакати з дискримінаційними меседжами у столиці – місті Києві та зазнали нападу з боку приблизно 15 чоловіків з ультраправого угруповання. Нападники штовхали та словесно принижували активісток, вдарили одну з них в обличчя та погрожували подальшим насильством. Чоловік – свідок події викликав поліцію, але протягом 45

хвилин ніхто не приїхав. Активістки подали заяву до поліції, було порушено справу, але до кінця року, як відомо, жодного поступу в ній не спостерігалось.

30 серпня активісти та активістки ЛГБТІ в Одесі не змогли створити живий ланцюг солідарності в запланованому місці, оскільки воно було зайняте опонентами акції. Поліція наполягла, щоб активісти й активістки ЛГБТІ перемістилися до іншого місця, але, як повідомлялося, не запропонувала жодного захисту, коли контрдемонстранти рушили за ними й напали на них. Активістів й активісток закидали яйцями, розпилювали в їхній бік сльозогінний газ та атакували; деякі особи отримали опіки та інші травми. Поліція заарештувала 16 імовірних нападників.

Роми

Дискримінація ромів продовжувала мати місце. Пандемія надалі вплинула на їхні засоби існування – обсяг неформальної економіки, на яку покладалися багато з них, зменшився. Роми, що не мають документів посвідчення особи, не могли отримати доступ до соціальних благ, пенсій чи медицини.

Не спостерігалось жодного поступу в розслідуванні насильницького нападу на неофіційне поселення ромів в парку Лиса Гора в Києві у квітні 2018 року, попри публічність нападу та раннє встановлення імовірних порушників за допомогою наявних у відкритому доступі відеозаписів.

У 2020 році стався новий напад на ромів на тому ж місці. Сім'я ромів, що оселилася поблизу Лисої Гори, описала, як на них 29 квітня напали двоє чоловіків, які увірвалися до їхнього намету рано вранці. Ці чоловіки застосовували всередині перцевий газ та побили молодого чоловіка-рома дерев'яною дошкою. Коли його дружина попросила їх зупинитися й сказала, що вагітна, нападники її словесно образили й крикнули: «Таких як ти тільки ґвалтують». Намет було спалено разом з майном та документами сім'ї. 2 травня поліція відкрила кримінальну справу, але до кінця року не повідомлялося про жодні результати.

Свобода вираження поглядів

ЗМІ залишилися плюралістичними та переважно вільними, хоча регулярно повідомлялося про випадки утисків медіа у зв'язку з редакційною політикою, а також залякувань й насильства на адресу журналістів.

У липні журналістка Катерина Сергацкова, співзасновниця інтернет-ресурсу «Заборона», стала жертвою брудної кампанії з боку популярного блогера і журналіста, який критикував її роботу та опублікував подробиці її особистого життя, разом з фотографією її малого сина. У коментарях читачів цього блогера також містилися домашня адреса та інші фото Катерини Сергацкової; також вона отримувала погрози вбивством та образливі повідомлення. Катерина Сергацкова заявила в поліцію, але не було вжито жодних дій, поки вона не виграла судову справу за скаргою про бездіяльність поліції. Катерина була змушена покинути Київ на деякий час задля власної безпеки.

Суд над чоловіком та двома жінками, підозрюваними у безпосередній участі в убивстві журналіста Павла Шеремета в липні 2016 року, почався у вересні, всі троє стверджували про свою невинуватість. Тим часом розслідування для виявлення замовників вбивства проходило окремим провадженням, про результати якого на кінець року не повідомлялося.

Гендерне і Домашнє насильство

Домашнє насильство надалі було поширеним, недостатньо задокументованим та часто не отримувало ефективної реакції з боку державних інституцій. Правові та інституційні ініціативи останніх років, спрямовані на розв'язання проблеми домашнього насильства, часто були неналежним чином реалізовані, якщо й взагалі реалізувалися. Поліція неохоче видавала термінові заборонні приписи та не бажала або була неспроможною їх примусово виконати. Військові та поліцейські надалі були звільнені від дії положень Кодексу про адміністративні правопорушення про покарання за домашнє насильство. На практиці це означає, що ці категорії людей можуть уникнути переслідувань за домашнє насильство як кримінального правопорушення, оскільки закон часто трактується так, що для порушення кримінальної справи за «систематичне» домашнє насильство: кривдника спершу мають щонайменше двічі протягом року притягнути до адміністративної відповідальності.

Конфлікт на сході України надалі підсилював ці системні недоліки та руйнував інституційну реакцію на системи захисту.¹ Жінка з Донецької області зверталася до поліції у 2019 році щонайменше через п'ять випадків насильства з боку свого чоловіка, військового, але поліція не спромоглася застосувати жодних адміністративних заходів. У 2020 році проти чоловіка було розпочато кримінальне провадження та було видано судом тимчасовий обмежувальний припис, але його старшими офіцерами не було вжито жодних дисциплінарних або інших заходів під час розслідування.

У травні петиція, яку підписали 25 000 осіб, була передана Президентові Володимирі Зеленському із закликом до ратифікації Стамбульської конвенції – міжнародного договору проти насильства щодо жінок та домашнього насильства. У вересні Президент підписав указ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який зобов'язував уряд розробити державну програму до 2025 року, зокрема заходи з покращення міжвідомчої співпраці, подальші поправки до законодавства та ухвалення програм реабілітації для кривдників. Однак, в указі не було жодної згадки про Стамбульську конвенцію, і протягом року так і не було зроблено жодних кроків для її ратифікації.

Суворі карантинні заходи через COVID-19 обмежили доступ до служб з надання підтримки для постраждалих від домашнього насильства. Служби з надання юридичної допомоги, фінансовані державою, перейшли на лише дистанційні консультації постраждалих. Це створило перешкоди для допомоги людям, які лишалися в одному приміщенні з кривдником та не могли обговорювати власну ситуацію. Потрапити в притулок стало іще складніше, оскільки умовою доступу постраждалої особи туди було проходження медичного огляду. Мешканки й мешканці регіонів, де немає притулків, не могли переїхати в інше місце, коли з березня по травень було скасовано рух всього громадського транспорту, в тому числі автобусів та потягів.

Безкарність

Очевидно затягувалося розслідування за заявою лейтенантки Валерії Сікал – першої української колишньої військовослужбовиці, яка повідомила про сексуальні домагання в 2018 році з боку свого командира у Збройних Силах України. Військовий прокурор Рівненського гарнізону Західного регіону кілька разів повертав справу на доопрацювання нібито для виправлення помилок, зокрема і щодо слідчих дій, які вже було здійснені. До кінця року справа не дійшла до суду, а офіцеру не були висунуті обвинувачення.

Лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери та інтерсекс люди (ЛГБТІ)

30 квітня 19-річного трансгендера з Житомира було жорстоко побито, пограбовано та скоєно над постраждалою особою насильство сексуального характеру групою молодих людей, які потім намагалися взяти цю особу в заручники й вимагали гроші від її батька перед тим, як було викликано поліцію. Було порушено кримінальну справу, але поліція проігнорувала трансфобний мотив ненависті злочину. Тим часом, до підозрюваних не було застосовано жодних запобіжних заходів.

У травні до Парламенту надійшли три альтернативні законопроекти, що пропонували внести сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність до переліку ознак мотиву ненависті в Кримінальному кодексі. Ці ініціативи спровокували критику релігійних та інших груп, і жодна з ініціатив не була винесена на голосування.

Представники ЛГБТІ-спільноти, постраждали від злочинів на ґрунті ненависті, неохоче повідомляли про них, не маючи достатньої впевненості в поліції та побоюючись подальших утисків. У разі звернення до правоохоронних органів такі злочини рідко (якщо взагалі) доходили до ефективного розслідування або кваліфікувалися як злочини, а порушникам висували дрібні обвинувачення або їх не висували взагалі.

Донбас

Території сходу України, що контролюються сепаратистами, яких підтримує Росія, залишилися недосяжними для багатьох організацій громадянського суспільства та гуманітарних організацій. Утиски всіх, хто висловлює будь-яку форму незгоди, надалі продовжувалися, зокрема арешти, допити, тортури та інші види жорстокого поводження з боку де-факто органів влади, а також ув'язнення, часто в нелюдських умовах. Незаангажованої інформації з цих територій ставало дедалі менше, ситуація загострювалася обмеженнями на пересування внаслідок пандемії.

Свобода пересування

Обидві сторони конфлікту встановили обмеження на пересування через лінію розмежування, які часто мали вигляд заходів у відповідь. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні повідомила, що кількість перетинів лінії зіткнення в обидва напрямки суттєво зменшилася: в середньому з одного мільйону осіб на місяць (на початку року) до десятків тисяч осіб (у жовтні). Це роз'єднало сім'ї та вплинуло на засоби існування багатьох людей. Люди старшого віку, що отримують пенсії на підконтрольній території України, особи, які потребують значного обсягу медичного обслуговування, в тому числі ВІЛ-позитивні, та інші маргіналізовані групи найбільше постраждали через відсутність доступу на підконтрольні уряду території.

Обмеження на пересування були дещо послаблені в червні. Обмеження, запроваджені де-факто владою в Донецьку були вибірковими. Вони обмежили пересування в межах кількох конкретних днів без пояснення, і пересування відбувалося лише за подачі попередньої заяви, яка в численних випадках відхилялася, також без пояснень.

Крим

Продовжувалися як суворе переслідування за правозахисну роботу та інакомислення, так і обмеження роботи ЗМІ. Насильницькі зникнення 2014 року, з початку окупації півострова Росією, не були розслідувані.

Окупаційна російська влада продовжувала переслідування правозахисників, в тому числі членів «Кримської Солідарності» – низової групи самопомоги етнічних кримських татар. Багато її членів та членкинь стикнулися з політично мотивованим кримінальним переслідуванням, переважно за надуманими підозрами у нібито членстві у «Хізб-ут-Тахрір» – ісламському русі, забороненому як «терористичний» у Росії, але легальному в Україні. Свавільні ретельні обшуки будинків, неофіційні допити російськими спецслужбами та залякування також широко використовувалися як репресії проти етнічних кримських татар.

В березні працівники російських правоохоронних органів відвідали будинки кількох членів «Кримської Солідарності», зокрема її чинного координатора Мустафи Сейдалієва та правозахисника Абдурешита Джеппарова, і вручили їм офіційне письмове попередження про недопустимість подальшої участі у майбутній «несанкціонованій діяльності» (будь-яких заходах протесту чи вшанування пам'яті). Попереднього координатора «Кримської Солідарності», в'язня совісті Сервера Мустафаєва, визнали винним 16 вересня за звинуваченням у тероризмі, разом з його сімома співвідповідачами, та засудили до 14 років тюрми у військовому суді в російському Ростові-на-Дону.

Тривало переслідування релігійних меншин. Двоє свідків Єгови з Криму, Сергій Філатов та Артем Герасимов, на окремих судах були визнані винними всього лише через реалізацію свого права на свободу думки, совісті та віросповідання. Кожен з них отримав шість років тюремного ув'язнення, відповідно, у березні та червні.

¹ [Not a private matter: Domestic and sexual violence against women in eastern Ukraine \(EUR 50/3255/2020\)](#)